

1. קווי ההתפתחות העיקריים

בתשל"ד¹ גדל התוצר החקלאי הנקי במונחים ריאליים בקצב מהיר — 10 אחוזים, לאחר ירידה של 4 אחוזים בתשל"ג (ראה לוח י"ג-1). הגידול הרב בתוצר נתאפשר הודות לתנאי מזג אוויר טובים, ריבוי משקעים ומיעוט פגעי טבע — אלה הביאו לגידול של 7 אחוזים בתפוקת הגידולים הצמחיים.

בתשל"ג גרמו הבצורת ופגעי הטבע לירידה בתפוקת הענפים הצמחיים בשיעור 3 אחוזים, ועל אף גידול בתפוקת ענפי בעלי החיים, ירד התוצר החקלאי שכן הענפים הצמחיים הם בעלי ערך מוסף גבוה. תפוקת ענפי בעלי חיים גדלה אף היא בקצב מהיר מזה שבתשל"ג ותרמה בכך להאצה בגידול התוצר. בעיקר הוחש קצב הגידול בענף הלול כתגובה על השיפור ברווחיות, ביטול זמני של מכסות בשלוחת הבשר והגדלת מכסות בשלוחת ההטלה. התפוקה השוטפת של ענף הרפת גדלה אף היא, אולם זאת על חשבון ההשקעה בענף.

התוצר החקלאי גדל למרות המלחמה שפרצה (ברבעון הראשון של השנה החקלאית) ולמרות הקפ גיוסים נרחב ברבעון השני של השנה החקלאית¹. להתפתחות זו תרמו בעיקר שלוש סיבות: (א) המלחמה פרצה בעונה, שבה עיקר העבודה הינה בהכנת שטחים, עבודה המחייבת תשומת עבודה מועטה יחסית; (ב) המבנה המוסדי והחברתי של ענף החקלאות. המבטיח עזרה הדדית במושבים, גמישות בהקצאת כוח האדם בקיבוצים וגיוס נוער לעבודה בשני הסקטורים הנידונים וכן שיתוף פעולה איזורי; (ג) סקטור המיעוטים לא נפגע כמעט בתפוקת המלחמה. משקלו בענף (5 אחוזים בתשל"ג), איננו גבוה אמנם, אך במספר ענפים הוא משמעותי (בירקות, למשל, מגיע משקלו ל-12 אחוזים).

מחירי התפוקה החקלאית ליצרון עלו בקצב מהיר מעליית המחירים בסקטורים אחרים במשק². עליית המחירים המהירה הקיפה את רוב ענפי החקלאות והיתה בולטת בעיקר בגידולי הירקות, התעשייה, הדגניים והקטניות והחלב. יוצאי דופן היו ענף ההדרים והפרחים — מחיריהם עלו בשיעור נמוך יחסית עקב הפגיעה בשוקי היצוא.

עליית מחירי גידולי התעשייה, הדגניים והקטניות נבעה, בין השאר, מהעלאה ניכרת במחירים ליצרון של המוצרים בפיקוח: חיטה, סלק סוכר וכותנה (לשוק המקומי), לאחר שגם בתשל"ג היתה עלייה ניכרת במחירים. עליית מחירים זו צמצמה במדת מה את הפער בין המחיר ליצרון והמחיר הבינלאומי של מוצרים אלו (ראה לוח י"ג-3).

התשומה הקנויה גדלה במונחים ריאליים ב-2.5 אחוזים בלבד (ראה לוח י"ג-8). גידול

¹ השנה החקלאית תשל"ד מתחילה באוקטובר 1973 ומסתיימת בספטמבר 1974.

² כפי שעליית המחירים מתבטאת במדדים השונים: מדד המחירים לצרכן, מדד מחירי התל"ג וכד' (בתקופה המקבילה לשנה החקלאית. מדד המחירים לצרכן עלה ב-33.7 אחוזים ומחירי התוצר עלו ב-28 אחוזים).

לו י"ג 1

החשבון השוטף של ענף החקלאות, תשל"ג ותשל"ד

השינוי במחירים			השינוי בכמות			הערך במחירים שוטפים		
העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת			העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת					
תשל"ד	תשל"ג	ממוצע תשכ"ט—תשל"ג	תשל"ד	תשל"ג	ממוצע תשכ"ט—תשל"ג	תשל"ד	תשל"ג	
(אחוזים)			(אחוזים)			(מיליוני ל"י)		
37.3	21.3	9.9	6.9	—0.3	5.4	5,516.2	3,756.7	התפוקה הכוללת במחירים ליצורן
41.4	35.3	12.7	11.5	—0.7	4.2	516.0	327.3	פחות: תשומת ביניים
37.0	20.1	9.7	6.4	—0.2	5.5	5,800.3	3,429.4	התפוקה החקלאית במחירים ליצורן
40.5	51.6	14.3	8.6	5.1	3.9	337.1	225.0	פחות: סובסידיה לתפוקה
36.7	18.3	9.5	6.4	—0.5	5.6	4,663.2	3,204.4	התפוקה החקלאית במחיר שוק
43.9	13.2	9.6	2.1	6.1	5.7	2,132.0	1,451.2	פחות: תשומה קנויה
31.2	22.8	9.6	10.8	—5.7	5.6	2,531.2	1,753.2	התוצר החקלאי הגולמי במחירי שוק
33.2	17.7	10.8	4.8	5.1	7.1	380.8	272.0	פחות: בלאי
39.9	23.7	9.5	11.0	—7.5	6.4	2,150.4	1,480.2	התוצר החקלאי הנקי במחירי שוק
40.5	51.6	14.3	6.6	5.1	3.9	337.1	225.0	בתוספת: סובסידיה לתפוקה
31.4	26.9	9.9	11.0	—6.3	5.1	2,487.5	1,705.2	התוצר החקלאי הנקי במחירים ליצורן
השינוי בערך מתשל"ג לתשל"ד (אחוזים)								
					45.9	2,487.5	1,705.2	התוצר החקלאי הנקי במחירים
					93.1	50.4	26.1	בתוספת פיצוי בצורת ומלחמה
					46.6	2,537.9	1,731.3	ההכנסה הכוללת מהחקלאות
					23.7	507.0	409.8	פחות: שכר לעבודה שכירה
					60.0	200.0	125.0	פחות: ריבית ודמי חכירה
					53.0	1,830.9	1,196.5	הכנסת בעלי המשקים מהחקלאות

מתון זה נובע מצמצום השימוש במספוא קנוי עקב הגידול הרב בגרעיני מספוא וירידה של 17 אחוזים בשימוש במים. מחירי התשומה עלו בשיעור מהיר מעליית מחירי התפוקה החקלאית, ובכך היתה הרעה בתנאי הסחר של ענף החלאות — מחירי התוצר עלו בקצב איטי ממדד המחירים לצרכן. תשומת שעות העבודה (כפי שהיא נמדדת בסקרי כוח אדם ובתוספת מועסקים מהשטחים) המשיכה לרדת בשנה הנסקרת, לאחר שגם בתשל"ג נרשמה ירידה ניכרת בתשומה זו. חלק מהירידה מקורה ברבעון הראשון של השנה החקלאית, עת שרר מצב של מלחמה, אולם מגמה זו נמשכה גם ביתר הרבעונים (ראה דיון בסעיף תשומת העבודה).

הכנסות החקלאים מחקלאות עלו נומינאלית ב-53 אחוזים. יחסית למדד המחירים לצרכן (המשמש מודד לכוח הקנייה) זו עלייה ריאלי של 14 אחוזים. עלייה זו נובעת לא רק מהגידול הריאלי בתוצר והעלייה במחירי השוק של התפוקה המשקית אלא גם מגידול רב בשיעור התמיכה ליצרני החלב ותשלום עבור פגעי טבע ומלחמה.

הגידול הרב בהכנסה מגלם בתוכו שונות רבה במגמות הרווחיות של הענפים השונים. שונות הרווחיות חשובה בעיקר לענפים הצמחיים, שכן היא קובעת את הקצאת המים — שהם גורם ייצור המוגבל בכמותו — בין הגידולים השונים. העלייה הרבה ברווחיות גידולי הגרעינים, סלק הסוכר והכותנה בעקבות התאמת מחיריהם למחירים הבינלאומיים, לעומת ירידה ברווחיות ענף ההדרים תביא — כך יש להניח — להקצאה נכונה יותר של המים והשטח בין הענפים השונים מנקודת הראות של הכדאיות למשק המדינה (ראה דיון בסעיף המחירים הבינלאומיים והשפעתם על ענף החקלאות).

2. המחירים הבינלאומיים והשפעתם על ענף החקלאות

בקיץ 1972 החלה בשווקים הבינלאומיים עליית מחירים מהירה ביותר של הגרעינים ומוצרי חקלאות אחרים בעולם. במיוחד בלטה עליית מחירי החיטה, הכותנה, האורז והמספוא לבעלי חיים: מחיריהם יותר מאשר הוכפלו. החקלאות הישראלית נותקה מהתפתחות זו (ראה לוח י"ג-3) — מחירי הגרעינים והסוכר ליצרן המקומי הם תחת פיקוח ממשלתי, והמחיר ליצרן לא הועלה. על מנת להבין את השינוי הרב שחל בקיץ 1972 יש לסקור את השנים שקדמו להתפתחות זו. בשנים 1950—1971 היו מחירי המוצרים החקלאיים הבסיסיים יציבים, והם ירדו יחסית למחירי מוצרים אחרים, חקלאיים ואחרים כאחד. רמת המלאי בארצות-הברית (שם התקיים עיקר מלאי הגרעינים בעולם) ירדה מעט במונחים מוחלטים, כך שיחסית לרמת הצריכה העולמית זו היתה ירידה משמעותית ברמת המלאי.

על רקע תנאים אלו התרחשה ב-1972 תופעה יוצאת דופן: רוב איזורי הייצור של גרעינים ואורז בעולם ובמיוחד בבריה"מ נפגעו מפגעי טבע. בריה"מ הגיבה באורח קיצוני בקניית מוגזמות מארה"ב ובשווקים הבינלאומיים האחרים. (מאוחר יותר היא מכרה חלק מהגרעינים שרכשה). הקניות של בריה"מ הורידו את רמת המלאי לרמה הנמוכה ביותר ב-20 השנים האחרונות — ירידה שיש לראותה על רקע רמת צריכה גבוהה יותר. בצד עליית המחירים המהירה של הגרעינים חלה עלייה חדה במחירי חומר הגלם עקב רמת הפעילות הכלכלית הגבוהה בארצות המערב וקניות גדולות של יפן למלאי (יפן קנתה סחורות למלאי על מנת להקל את הלחץ לייסוף היין כתוצאה מעודף רזרבות). עליית מחירים זו כללה גם את חומרי הגלם מהחקלאות ובעיקר הכותנה. בשנים 1973 והמחצית הראשונה של 1974 שררה אווירה של מחסור במזון וחומרי גלם לתעשייה, אשר גררה עליות מחירים הרבה מעבר לרמה של שיווי משקל לטווח ארוך (שהיא עלות הייצור בטווח הארוך) והקיפה לא רק את הגרעינים כי אם גם את הסוכר, גרעיני שמן ועוד. בישראל קיים פיקוח על המחירים בחלק ניכר מהמוצרים הנידונים. בחיטה, גרעינים אחרים וסלק סוכר לא הועלו כמעט המחירים ליצרן ב-1972. ניתן לראות, כי (לוח י"ג-3) במוצרים האמו-

לוח י"ג-2

שער חליפין "משתמע" לחקלאי הישראלי, 1969 עד 1974
(המחיר ליצור המקומי בל"י מחולק במחיר הבינלאומי המבוטא בדולרים)

1974	1973	1972	1971	1970	1969	
4.31	2.57	5.17	6.98	5.24	6.64	חיטה
5.27	4.46	9.26	3.61	2.99	2.33	כותנת סיבים
5.52	6.88	7.45	6.31	5.80	5.31	סורגום
30.2	5.27	6.30	10.40	10.30	10.80	סוכר
3.44	3.92	3.83	4.04	3.59	3.57	בשר (חלקים אכילים)
שער הדולר ליצואן						
5.71	5.26	5.10	4.62	4.03	3.85	

ה מקור : Unctad, Commodity Price Bulletin, 1974
יתר השנים — מדר מחירים כתוך N.N., Commodity Year-Book, 1974

רים היה שער החליפין המשתמע נמוך במדה רבה משער הדולר ליצואן הישראלי. מחירי התשומות החקלאיות מיבוא לענף-מספוא מרוכו (המורכב ממוצרים רבים), אף הם עלו אך במעט. נוצר איפוא עיוות בתמונת המחירים, אשר עמדה בפני היצור הישראלי, לעומת זו, שעמדה בפני המשק. בעוד שלמשק הלאומי עלתה כדאיות ייצור החיטה, הסוכר והגרעינים למספוא, והיתה ירידה בכדאיות ייצור החלב והביצים, לגבי היצור התמונה היתה הפוכה לחלוטין, ואמנם הקצאת המקורות היתה שונה. כך קרה שבתשל"ד הצטמצמו שטחי סלק הסוכר לכדי 50 אחוזים משנה קודמת, ואף שטחי החיטה ירדו מעט, בעוד שרפת החלב התרחבה.

לוח י"ג-3

מדר יחסי של שער החליפין המשתמע לחקלאי בישראל לעומת המחיר
ליצואן הישראלי, 1969 עד 1974

1974	1973	1972	1971	1970	1969	
0.75	0.49	1.01	1.51	1.30	1.72	חיטה
0.92	0.85	0.64	0.78	0.74	0.61	כותנת סיבים
0.97	1.31	1.46	1.37	1.44	1.38	סורגום
0.53	1.00	1.24	2.25	2.56	2.80	סוכר
0.60	0.75	0.75	0.87	0.89	0.93	בשר (חלקים אכילים)

ה מקור : ראה מקור ללוח י"ג-2.

התבוננות בלוח י"ג-3 מראה בבירור, כי לקראת השנה החקלאית תשל"ג היה מקום להתאמה של המחירים ליצרן המקומי למחירים הבינלאומיים. למעשה, התאמה זו בוצעה רק לקראת השנה החקלאית תשל"ה. מתיאור התפתחות המחירים ניתן להבין, כי רמת המחירים בשנים 1972—1974 אינה רמת מחירים של הטווח הארוך, דהיינו זו המשקפת את הוצאות הייצור. ואמנם בתחילת 1975 החלה מגמת ירידה במחירי מוצרי חקלאות, ובכוחה — כבר במחצית השנייה של 1974. התפתחות זו חייבת להזהיר מפני התאמה חפופה של המחירים ביחוד אם התאמה זו מחייבת השקעות חדשות או גרט מוקדם של השקעות קיימות. המדובר הוא בגידולים רב-שנתיים כמו מטעים ובענפי בעלי החיים. נראה, כי כאשר חלה עליית מחירים פתאומית ומהירה של מוצרי חקלאות, יש לעשות התאמת מחירים תוך בחינת מגמתה — האם היא ארעית או מתמדת, ואילו לגבי התאמות בעלות השלכות על גידולים לטווח הארוך ראוי לבחון באיזו מידה עלתה עלות הייצור של היצרנים העיקריים, ומה יחס המחירים הצפוי לטווח הארוך.¹

3. ייעודי התפוקה

א. ייעודי התפוקה של ענפי הצומח

התפוקה הריאלית המשוקת של הענפים הצמחיים עלתה בתשל"ד ב-8 אחוזים. הגידול נבע מעלייה ריאלית בהצע. המחירים ליצרן של התפוקה המשוקת עלו בשיעור 35 אחוזים. רוב תוספת התפוקה הופנתה לתעשייה וליצוא, שכן הגידולים, אשר תפוקתם עלתה, היו גידולי תעשייה וקטניות.

עלויות המחירים ליצרן בייעודים השונים לא היו אחידות כתוצאה משונות רבה בעלויות המחירים של הגידולים ובמשקלם בייעודים. המחירים שקיבל היצרן כתוצאה משיווק לתעשייה עלו עקב העלאת מחירי הגרעינים, סלק הסוכר והכותנה לשוק מקומי. עליית המחירים המהירה בצריכה המקומית נבעה מירידת ההצע. מחירי היצוא עלו מעט עקב עליית מחירי ההובלה. עליית מחירי ההובלה פגעה במחירי יצוא הפרחים ופרי ההדר.

1. הצריכה המקומית הישירה

מחירי תפוקת הענפים הצמחיים, המשוקת במישרין לצריכה פרטית, עלו בתשל"ד בשיעור ניכר כתוצאה מיציבות בהקף השיווק. יציבות זו נובעת מירידת הצע הירקות, הפירות הגלעיניים ופרי ההדר, ואילו הצע הגידולים האחרים עלה בשיעור מתון. מחירי הפירות הגרעיניים והירקות עלו בשיעור רב כתוצאה מהירידה בהצע. מחירי פרי הדר עלו פחות מהממוצע, ונראה, כי הירידה בשיווק הינה תוצאה של הפניית הפרי, שאינו ראוי ליצוא, לתעשייה, על מנת להגן על המחירים בשוק המקומי.

עליית המחירים בצריכה המקומית הישירה משקפת בעיקר עליית מחירים בשווקים, שכן הממשלה כמעט שאינה מתערבת בשיווק, והיא תוצאה של ירידת ההצע לגפוש, מצד אחד, וקשיחות הביקוש לירקות ופירות, מצד שני.

¹ יש מקום לשיקולים נוספים כגון מדיניות השוק המשותף — אם זו גוררת יצירת עודפי ייצור עקב הגנה על היצרנים. הדבר ייתן ביטוי במחירי המוצרים בבורסות (מחירי מוצרי חלב הינם דוגמה לכך). לגבי הסוכר, ישנם הסכמים בין המדינות היצרניות הגדולות לבין היבואניות העיקריות, והמחיר אשר נקבע בהסכמים אלו עשוי לגרור עודפי ייצור, אשר יורמו לבורסות. הייצור והביקוש השוליים ייעשו אז במחירים הנמוכים במדה רבה מהסכמי המחיר. מצב כזה התקיים במשך רוב שנות ההסכם.

לוח י"ג-4

התפוקה החקלאית הכוללת לפי ייעור, תשל"ג ותשל"ד
(במחירים ליצור)

ה שינוי במחירים			ה שינוי בכמות			הערך במחירים שוטפים	
העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת			העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת				
תשל"ג	תשל"ג	תשל"ד	תשל"ג	תשל"ג	תשל"ד	תשל"ג	תשל"ד
(מיליוני ל"י)			(מיליוני ל"י)				
ל שיווק							
צריכה מקומית							
40.5	20.7	9.1	3.2	0.8	6.7	1919.0	1323.8
תעשייה							
44.5	24.3	10.5	11.5	1.5	11.5	1555.6	965.8
23.4	16.2	10.5	14.1	-8.2	5.2	1168.4	829.6
37.0	20.6	9.8	8.7	-1.7	5.5	4643.0	3119.2
סך הכול לשיווק							
ל משק							
צריכה עצמית							
41.0	21.1	9.8	2.2	0.7	2.5	201.4	139.8
34.6	13.7	8.5	9.7	0.5	3.3	154.0	117.9
נכסי ייצור							
חומר גלם							
41.4	35.3	12.8	11.5	-0.7	4.3	516.0	327.3
(מוצרי ביניים)							
40.0	26.8	11.0	6.4	-0.1	3.4	871.4	585.0
סך הכול למשק							
—	—	—	—	—	—	1.8	52.5
השמדה							
37.4	21.3	9.9	+6.9	-0.3	5.4	5516.2	3756.7
סך כל התפוקה							

ה ע ר ה : שיעורי השינוי חושבו על בסיסי נתונים לא מעוגלים.
ה מ ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

2. התעשייה

ערך תפוקת הענפים הצמחיים ששווקו לתעשייה עלה בתשל"ד ב־45 אחוזים לעומת תשל"ג. הגידול הריאלי הגיע ל־11 אחוזים ועליית המחירים ל־32 אחוזים.

חלק ניכר מהתפוקה המשווקת לתעשייה תופסים גידולי תעשייה מובהקים: דגנים וקטניות, כותנה, סלק סוכר וכד'. מחירי גידולים אלו אינם מושפעים מיד מכוחות הביקוש וההצע בשוק המקומי. מחירי חלק מהם נקבעים בידי הממשלה. חלק נוסף נקבע בהתחשב ברמת המחירים בשוק העולמי. עם הקבוצה השנייה נמנים: ירקות, פירות אחרים ופרי הדר, ואלה מושפעים מכוחות השוק באופן חלקי (בדרך כלל ההשפעה הינה בפיגור של שנה). מחירי התפוקה של הקבוצה הראשונה עלו ביותר מ־50 אחוזים, והעלייה הקיפה את רוב המוצרים בלא קשר להקף השיווק (עלייה או ירידה). עליות מחירי הכותנה היו עקב עליית המחיר ביצוא המשפיע על המחיר

למטוויות. עליות מחירי החיטה וסלק הסוכר היו עקב העלאת המחיר שבפיקוח מצד הממשלה. (ניתוח עליית המחירים של חיטה וסלק סוכר מופיע להלן בסעיף ד 4).

אשר לקבוצה השנייה — בירקות היתה עליית מחירים כתוצאה מהסכמים בשנה קודמת וביקוש רב לתפוקה זו. היקף שיווק הירקות לתעשייה גדל על אף הירידה בסך תפוקת הירקות. בעקבות גידול היקף השיווק לתעשייה עלו מחירי הפירות האחרים בשיעור נמוך מן העלייה במדד המחירים לצרכן. מחירי פרי הדר אף ירדו במונחים מוחלטים (עקב שיווק שחרג מהסכם בין התעשיינים לפרדסנים).

3. היצוא

בהיקף היצוא נרשם השנה גידול ריאלי ניכר, בעוד עליית המחירים נפלה מעליית המחירים ביתר ייעודי השיווק. בשינוי הריאלי ובשינויי המחירים היתה שונות רבה (ראה לוח י"4). חלק מעליית המחירים ליצור מקורה בהעלאת שער הדולר ליצוא, יתרת העלייה מקורה בכוחות שוק האופייניים לכל מוצר. רוב הגידול הריאלי נבע מהכפלת יצוא הכותנה בשל יבולים טובים וירידה בביקוש בשוק המקומי. כמו כן חל גידול ניכר ביצוא פירות אחרים עקב יבולים טובים במטעי האבוקדו. יצוא גידולי הירקות הצטמצם עקב פגיעת המלחמה בהכנת השטחים וכנראה גם כתוצאה ממחסור בכוח אדם. יצוא פרי הדר גדל באופן מתון בלבד עקב קשיי הובלה לנמלים וקשיים בנמלים עצמם מחמת המלחמה ופגיעת ברד. העלייה המתונה במחירי היצוא ליצואן נובעת במדה רבה מעליית מחירי ההובלה, ובעיקר מחירי ההובלה האווירית. האחרונים היו בתשל"ד כשליש מהמחיר ס"ף של סחורות היצוא, לעומת כ-10 אחוזים בתשל"ג. מחירי ההובלה ליצוא החקלאי הינם גבוהים במדה רבה ממחירי הובלה של יצואנים בחו"ל.

ב. ייעודי התפוקה המשווקת של בעלי חיים

1. השוק המקומי

בתשל"ד גדל ערך תפוקת בעלי חיים במונחים ריאליים ב-8.5 אחוזים וגידול זה לווה בעליה של 38.5 אחוזים במחירים ליצור. עליית המחירים ליצור היתה גדולה מעליית מדד המחירים לצרכן, וחלקה נובע מגידול בתמיכות הממשלה לתפוקה זו.

המחירים לצרכן של המוצרים העיקריים בקבוצה זו נמצאים בשליטה ישירה או עקיפה של הממשלה. (חלב וביצים — מחיריהם נמצאים בפיקוח, ומחיר הבשר מושפע ממחיר הבשר הקפוא המיובא ע"י הממשלה, והיא שקובעת את מחירו). המחיר לשוק המקומי הינו במידה רבה אקסוגני, וכוחות שוק משפיעים בעיקר על הכמות הנצרכת. מסיבה זו הדיון יתרכז בשינויים הריאליים כתוצאה מהעלאת מחירי מוצרים אלו.

מחירי חלב וביצים לצרכן הועלו בינואר 1974 ביותר מ-60 אחוזים עקב ביטול חלק מהסובסידיות¹ עלייה זו כפולה מהעלייה הממוצעת של מדד המחירים לצרכן בתשל"ד. אף על פי כן גדל הקף שיווק הביצים מייצור מקומי לשוק ב-8 אחוזים, כאשר רוב הגידול התרכז במחצית השנייה של השנה, אחרי העלאת המחירים. נראה, כי הביקוש לביצים הינו קשיח. במדה רבה למחיר. כמו כן ייתכן, כי הירידה בהכנסה הריאלית הביאה לתחלופה בין בשר לביצים (גמישות ההכנסה של הביקוש לבשר גבוהה, ואילו זו של ביצים נמוכה ואולי אף שלילית). בתשל"ג ירד המחיר היחסי של ביצים, ובכל זאת קטנה הצריכה. נראה, כי בתשל"ג הביא הגידול בהכנסה

¹ בראשית השנה החקלאית תשל"ד הועלו שיעורי התמיכה למוצרי החלב והביצים. חלק מתוספת זו בוטל בינואר והועבר למחיר לצרכן.

היצוא * החקלאי הישיר, תשל"ג ותשל"ד

(מחירים ליצור)

השינוי בכמות				השינוי במחירים			
העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת		העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת		הערך במחירים שוטפים			
תשל"ג	תשל"ד	תשל"ג	תשל"ד	תשל"ג	תשל"ד	תשל"ג	תשל"ד
				(מיליוני דולרים)			
				(אחוזים)			
83.9	255.1	3.7	—37.9	97.0	17.0	49.9	54.5
78.3	78.1	26.3	18.6	—16.5	8.2	30.5	19.5
30.5	53.0	8.2	—19.4	45.8	6.2	33.8	19.3
17.5	19.5	7.1	—39.1	35.0	17.3	42.6	—1.8
34.6	33.5	18.2	57.8	—32.8	6.2	12.6	25.0
6.6	5.1	81.3	—1.1	—43.6	10.9	20.3	48.9
				פרחים שתולים וצמחי נוי, זרעי ירקות ושונות			
47.1	63.4	19.8	4.6	24.2	7.1	4.3	8.4
10.0	18.0	10.1	5.3	53.2	12.6	35.8	17.4
304.7	525.7	8.5	—9.2	31.2	10.5	28.7	31.4
521.1	639.8	3.7	—7.7	4.4	14.3	9.9	17.5
829.6	1,165.5	4.4	—8.2	14.4	10.2	16.2	23.4
				סך כל היצוא החקלאי			

* כולל ייצור לשטחים המוחזקים.
ה מק ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

להחלפת ביצים בבשר, ואילו בתשל"ד התרחש תהליך הפוך. בעוד שהביקוש לחלב לשתייה הושפע אך במעט מעליית המחיר, נראה, כי במוצרי חלב רבים הרגישות למחיר גבוהה יותר. השיווק המשיך להתרחב כתוצאה מהגידול בייצור. התרחבות זו באה על חשבון היבוא של חמאה ואבקת חלב וכן התבטאה בגידול במלאי של חמאה מהייצור המקומי. אכן נראה, כי בתשל"ה תיאלץ הממשלה לחזור למדיניות של מכסות ייצור בענף זה.

היקף שיווק בשר מייצור מקומי גדל, במונחים ריאליים, ב-13 אחוזים לאחר עלייה מתונה בתשל"ג. עליית המחירים ליצור היתה בשיעור 34 אחוזים. חלק מהעלייה משקף את מחירי השוק וחלקה את הגדלת תמיכת הממשלה. הגידול בשיווק הקיף את רוב סוגי הבשר מייצור מקומי, והיה בולט במיוחד בשיווק תפוקת בשר אחר — 31 אחוזים ובשר עוף — 12 אחוזים (על הסיבות לגידול ההצע ראה סעיף ענפי משנה). לעומת הגידול בשיווק בשר מייצור מקומי ירד בתשל"ד שיווק בשר בקר מיובא ב-31 אחוזים.

שיווק בשר נקבע בידי מספר גורמים חיצוניים הן מצד ההצע והן מצד הביקוש. אשר להצע: (א) הממשלה קובעת את מחירו של בשר בקר מיבוא ומספקת את כל הכמות המבוקשת במחיר זה. מחיר בשר קפוא מיבוא הועלה בנובמבר 1973 ב־52 אחוזים, ובמארס 1974 היתה ירידת מה (10 אחוזים). (ב) הכמות המוצעת של בשר עוף נקבעת במידה רבה בידי התפתחויות בשנה הקודמת, והצע בשר בקר מעדר החלב תלוי בהתפתחויות של רווחיות ייצור החלב. הצע הבשר מייצור מקומי גדל במרוצת תשל"ד כאשר רוב הגידול התרחש במחצית השנייה של השנה החקלאית. (ג) במרוצת השנה עלה מדד המחירים לצרכן בקצב מהיר כך שהמחיר היחסי של בשר בקר מיבוא ירד במרוצת השנה. במיוחד רצוי לזכור, כי בסוף חודש ינואר 1974 קוצצו הסובסידיות והמחירים לצרכן של מוצרי מזון רבים עלו בשיעור ניכר.

מצד הביקוש — הגורמים החיצוניים הינם השינויים בהכנסה הריאלית הפנויה ובאוכלוסייה.¹ רגישות הביקוש לבשר ביחס לשינויים בהכנסה הינה גבוהה יחסית, וההכנסה הריאלית ירדה מעט בתקופה הנסקרת.

ההתפתחויות בשוק תאמו את השינויים בגורמים החיצוניים האמורים: במחצית הראשונה של השנה החקלאית הועלה מחיר בשר בקר קפוא והגידול בשיווק בשר מייצור מקומי טרם הגיע להיקף רב; ואכן עלו מחירי הבשר מייצור מקומי בשיעור ניכר ובמיוחד מחיר הפטמים. במחצית השנייה של השנה הורד, כאמור, מחיר בשר בקר מיבוא ב־10 אחוזים והיקף השיווק של בשר מייצור מקומי גדל מאוד, ולכן חלה ירידה של מחירי בשר ובמיוחד מחיר בשר פטמים. האחרון ירד אל מתחת המחיר המובטח, כך שהממשלה נאלצה להשלים את המחיר.

2. יצוא מוצרי בעלי חיים

יצוא מוצרי בעלי חיים ירד, במונחים ריאליים, בשיעור 14 אחוזים כאשר המחירים עלו ב־30 אחוז. הירידה הקיפה את רוב רכיבי היצוא. במיוחד נפגע יצוא כבד אווזים ובשר עוף. נראה, כי הירידה נובעת מהמצב הכלכלי בארצות המייבאות. הביקוש לכבד בצרפת ירד וכן פוחת ערך הפרנק הצרפתי יחסית לדולר. יצוא פרות עלה אך מעט היות ומחירי הבשר בארץ היו גבוהים, והיצוא לא היה כדאי.

4. ענפי משנה

א. ענפי בעלי חיים

בתשל"ד גדלה התפוקה הריאלית השוטפת של ענפי בעלי חיים ב־6.8 אחוזים (ראה לוח י"ג-6). שיעור גידול כפול מזה של תשל"ג — 3 אחוזים. מחצית הגידול תרמה שלוחת הפיטום של ענף הלול, אולם גם שלוחת ההטלה ושיווק בשר בקר גדלו באופן ניכר בהשוואה לתשל"ג. מגמת התפתחות תפוקות ענפי בעלי החיים לא היתה אחידה במשך השנה. במחצית הראשונה של השנה חל גידול מהיר בשיווק חלב, ואילו הגידול בתפוקת בשר עוף היה נמוך מהממוצע השנתי שנרשם במשך כל שנת תשל"ד. במחצית השנייה של השנה החקלאית נבלם הגידול המהיר של תפוקת חלב, ואילו תפוקת בשר עוף גדלה בקצב מהיר. התפתחות זו שיקפה את ירידת רווחיות ייצור החלב במרוצת השנה (ראה ענף הרפת) ואת הבשלת ההשקעות בענף הלול. המחירים ליצרן של תפוקות ענפים אלו עלו בקצב איטי ממחירי התשומות, כך שתנאי הסחר הורעו במקצת. במיוחד בלטה התפתחות זו ב"בעלי חיים אחרים", שעיקר תפוקתם הינה בשר, מחירי תפוקת ענפים אלו נפגעו מהגידול הרב בשיווק בשר עוף בחצי השני של השנה החקלאית.

¹ האוכלוסייה בשנה הנסקרת גדלה ב־3 אחוזים ב־1974.

לוח י"ג-6

תפוקת נכסי הייצור בחקלאות לפי ענף, תשל"ג ותשל"ד

ה שינוי בכמות			ה שינוי במחירים		
העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת			העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת		
תשל"ג	תשל"ד	תשל"ג	תשל"ג	תשל"ד	תשל"ג
ממוצע	ממוצע	ממוצע	ממוצע	ממוצע	ממוצע
מיליוני ל"י	מיליוני ל"י	מיליוני ל"י	מיליוני ל"י	מיליוני ל"י	מיליוני ל"י
מטעים	31.8	44.3	0.0	14.5	3.2
בעלי חיים	38.6	40.7	45.9	—13.4	—21.2
הכשרת קרקע					
ניקוז ושימור					
קרקע	22.3	29.9	2.4	2.2	—1.0
ייצור	25.2	39.1	—10.6	6.8	15.5
סך כל התפוקה	117.9	154.0	3.3	0.5	—3.0
להשקעה					

ה מקור : הלשכה הברוכית לסטטיסטיקה.

1. ענף הלול

התפוקה הריאלית של ענף הלול גדלה ב־6 אחוזים לאחר גידול מתון של 2 אחוזים בתשל"ג. רוב הגידול נובע מעלייה בשיעור 11 אחוזים בתפוקת בשר עוף. תפוקת ביצי מאכל גדלה בשיעור של 4 אחוזים לאחר שנתיים של צמצום התפוקה וגם היא תרמה איפוא להחשה בגידול התפוקה. התרחבות שלוחת ביצי המאכל נובעת מהגדלת המכסות. בתשל"ג הוסבר כאן¹, כי עקב הגדלת הסובסידיה גדל הפער בין מחיר השוק והמחיר ליצרן כך שהמכסות הינן אפקטיביות בשלוחה זו, והצמצום בשנים קודמות היה על חשבון ייצור מעבר למכסה.

שלוחת הבשר של הענף התרחבה לאחר גידול מתון בלבד בשנה קודמת. התרחבות השלוחה נובעת משינוי במגמת הרווחיות בתשל"ג. מאמצע תשל"ג השתנתה מגמת הרווחיות של הענף שהיתה בירידה, והרווחיות השתפרה. מגמה זו נמשכה עד מאי 1974. השיפור ברווחיות, אשר היה מלווה גם בעידוד מצד הממשלה בדרך של הלוואות בריבית נמוכה, הביא להשקעות רבות בענף ולגידול הרב בתפוקה. הגידול היה, כאמור, מעבר לגידול בביקוש כך שמחירי הפטמים ירדו לרמה הנמוכה מהמחיר המובטח.

מחירי התפוקה ליצרן, אשר עד מאי היו ברמה גבוהה ממחיר המינימום, ירדו למחיר זה אשר לא כיסה את הוצאות הייצור. הוצאות אלו עלו בשנה זו בקצב מהיר ובשיעור גיכר: מחיר המספוא, שהוא התשומה העיקרית בענף זה, עלה ב־42 אחוזים. התפתחות זו הביאה לירידה חריפה ברווחיות השלוחה בסוף תשל"ד. מצד אחד, עלו הוצאות הייצור, ומצד שני, ירדו המחירים, וכן נאלצו היצרנים להחזיק להקות בלול גם מעבר לתקופת הפיטום כדי למנוע "מפולת" מחירים².

¹ ראה דו"ח בנק ישראל 1973, עמ' 228.

² שיווק בשר עוף נעשה באמצעות מועצת הלול וזו מווסתת את השיווק ומעבירה עורפים למחסני קירור. לקראת סוף תשל"ד לא היה באפשרות המועצה לאחסן תוספת עופות והיא הורתה לא לשווק עופות גם כאשר אלו הגיעו לגיל, שבו תוספת הבשר ליחידת מזון קטנה ובלתי כדאית.

התפוקה החקלאית השוטפת * לפי ענפים, תשל"ג ותשל"ד

השינוי במחירים				השינוי בכמות			
העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת		העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת		הערך במחירים שוטפים			
תשל"ג	תשל"ד	תשל"ג	תשל"ד	תשל"ג	תשל"ד	תשל"ג	תשל"ד
(אחוזים)		(אחוזים)		(מיליוני ל"י)			
בעלי חיים							
לול							
36.3	22.0	11.6	10.1	—4.8	1.9	435.9	290.4
36.8	20.0	7.8	12.9	3.3	10.8	730.3	472.9
8.7	71.3	14.6	4.0	—0.1	4.8	16.5	14.6
36.1	21.3	9.3	11.7	1.8	7.4	1,182.7	777.9
סך הכול לול							
רפת							
53.2	19.6	7.1	4.9	10.1	6.0	494.1	307.4
32.8	22.4	11.6	6.3	4.8	0.6	254.7	180.3
12.1	43.8	10.4	15.1	4.3	3.3	29.9	23.2
43.9	19.4	8.4	5.9	8.0	3.9	778.7	510.9
סך הכול רפת							
בעלי חיים אחרים							
חלב							
66.1	23.1	12.5	—0.1	—0.7	—1.3	62.3	37.5
34.4	14.3	13.2	3.5	2.5	3.5	120.6	86.7
45.0	12.8	10.5	—13.7	—1.4	2.8	105.5	84.3
34.0	48.2	72.6	22.1	—1.9	1.2	22.7	13.9
43.6	18.8	12.0	—2.6	0.2	1.7	311.1	222.4
39.7	20.7	9.5	7.6	3.5	5.2	2,272.5	1,511.2
סך הכול בעלי חיים אחרים							
סך הכול בעלי חיים							
גידול צמחים							
הדרים							
16.8	7.6	10.0	—1.6	2.4	3.9	800.9	696.7
28.5	30.2	10.2	17.4	—9.8	7.6	554.4	367.4
59.6	15.2	8.5	—7.4	5.8	9.1	412.4	279.0
15.4	100.5	23.4	—1.8	—21.3	1.5	67.9	60.0
46.5	40.9	10.6	—2.9	16.5	9.1	79.2	58.7
64.1	31.4	10.9	15.2	—17.8	11.2	306.4	162.0
55.4	46.5	15.4	23.4	—8.6	2.9	579.8	302.3
35.1	28.8	12.2	3.6	—3.8	0.1	137.2	97.9
4.9	3.2	4.5	21.5	8.9	32.4	75.4	59.2
43.0	56.8	16.6	19.5	—7.1	13.8	75.9	44.4
35.8	22.2	10.3	6.9	—2.8	5.8	3,089.5	2,127.6
37.5	21.5	10.0	7.2	—0.3	5.5	5,362.0	3,638.8
סך הכול גידול צמחים							
סך הכול תפוקה שוטפת							

י ע ר ה : שיעורי השינוי חושבו על בסיס נתונים לא מעוגלים.
 * שיווק, צריכה עצמית ותשומת ביניים (חומרי גלם לחקלאות).
 ** כולל : קש, זבל ירוק, תפוקת יער, אתרוגים ורעי ירקות.

הירידה ברווחיות הענף באה בתקופה בה יורדים מחירי הבשר בעולם כך שצמצום מה של הגידול בתפוקת השלוחה יתכן והינו רצוי למשק.

2. ענף הרפת

התפוקה הריאלית השוטפת של ענף הרפת גדלה בתשל"ד ב-7 אחוזים (ראה לוח י"ג-6). בהשוואה לגידול בשיעור 8 אחוזים בתשל"ג. האטת שיעור הגידול משקפת גידול מתון בשיווק חלב, 5 אחוזים לעומת 10 אחוזים בתשל"ג, בעוד ששיווק הבשר גדל בקצב מהיר על חשבון הרחבת העדר. יש לזכור, כי עגלות מעדר החלב אפשר להשאיר במשק על מנת להגדיל את העדר המייצר חלב או לשלחן לשחיטה. בשנה הנסקרת הגידול בעדר החלב היה קטן מאשר בתשל"ג כך שיותר עגלות שווקו לשוק (ראה לוח י"ג-6 : בעלי חיים).

מחירי התפוקה ליצרן עלו בממוצע בשיעור דומה לעליית מחירי התשומה כך שרווחיות הענף בהשוואה לשנה קודמת לא ירדה, ואולי אף עלתה¹. כאשר בוחנים את השינוי ברווחיות הענף במרוצת השנה, בניגוד לשינוי הממוצע בהשוואה לשנה קודמת, בולטת מגמה של ירידה ברווחיות במחצית השנייה של השנה.

התפתחות ענף הרפת בתשל"ד ובשנתיים הקודמות מוסברת במידה רבה על רקע היתרונות לגדול שיש בענף, והיותו משוחרר ממשטר מכסות ייצור החל משנת תשל"ב ובקיום שתי קבוצות ייצור שונות: רפתות גדולות (המרוכזות בעיקר בקיבוצים) ורפתות קטנות (המרוכזות בעיקר במושבים). בשנים תשל"ב ותשל"ג חל גידול רב ברפתות הגדולות בעוד שהרפתות הקטנות הצטמצמו בשיעור מתון. התפתחות זו היתה על רקע ביטול המכסות ויציבות ברמת הרווחיות.

בתשל"ד חוסלו רפתות רבות עקב הרעת תנאי הסחר של הענף במרוצת השנה. צמצום יחידת הייצור היה עוד מגביר את הפגיעה ברווחיות. הרפתות הגדולות, לעומת זאת, המשיכו להתרחב בקצב מהיר, והרחבת יחידת הייצור אפשרה ליצרנים לפצות עצמם במידת מה על ההרעה בתנאי הסחר. האטת שיעור הגידול בשיווק חלב הינה תוצאה של ההתפתחות השונה בשתי הקבוצות. הממשלה עודדה את הרחבת הייצור במסגרת מילווה הבנק העולמי לחקלאות. יתכן שההתרחבות המאושרת חרגו מהיקף מסגרת המילווה (או מהחלק אשר יועד לקיבוצים אשר עיקר ההרחבה נתרמה על ידם), שכן בדיעבד היו הרחבות שאושרו אך ההלוואה המובטחת לא נתקבלה. התרכוזות הייצור ברפתות גדולות משפרת את יעילות הייצור, אולם נראה, כי עדיין אין הייצור בארץ יכול להתחרות עם המחירים הבינלאומיים של חמאה ואבקת חלב (אלו הם מוצרי החלב הסחירים, חלב לשתייה אינו סחיר ואין להשוות חלב מאבקה לחלב טרי). לקביעה זאת יש משנה תוקף על רקע עליות המחירים של המספוא הקנוי וירידת מחירי החמאה ואבקת החלב עקב עודפים באירופה (מצב של עודפי ייצור באירופה הינו במידה רבה קבוע ונובע ממדיניות השוק המשותף המגינה על היצרנים שם).

ב. ענפי הצומח

התפוקה הריאלית של ענפי הצומח גדלה ב-7 אחוזים לאחר ירידה של 3 אחוזים בשנה קודמת. תנאי מזג האוויר הטובים מסבירים הן את הגידול השנה והן את הירידה בתשל"ג ואכן רוב הגידול השנה מקורו בגידולים התלויים במזג האוויר: דגנים וקטניות וגידולי תעשייה. נוסף על כך גדלה השנה תפוקת ענף הזיתים. בענף זה קיימת סירוגיות, והשנה גדלה תפוקתו במאות

¹ מדד מחירי התשומה והתפוקה ליצרן בענף הרפת עלה בשיעור מהיר ממדד המחירים לצרכן. במצב זה אם ערך התפוקה היה גדול מערך התשומה לפני השינוי במחירים היתה ההכנסה הריאלית מהענף גדלה גם אם שיעור הרווח ליחידת תפוקה אינו משתנה.

* כולל מכירה פרטית.
ה ע ר ה : שיעורי השינוי חושבו על בסיס נתונים לא מעוגלים.
ה מ ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

מחירי תפוקת ענפי הצומח ליצורן עלו בשיעור רב ביותר תוך שנות רבה בין הענפים השונים. מחירי פרי הדר עלו ב-17 אחוזים בלבד כך שרווחיותם נפגעה מאוד, וההכנסה הנובעת מענף זה ירדה אף במונחים נומינאליים. מצד שני, עלתה מאוד רווחיות גידולי הגרעינים, הכותנה והירקות. להתפתחות זו נודעת משמעות רבה, שכן יש לזכור כי גידול תפוקת ענפי הצומח מוגבל על ידי כמות המים והקרקע. גורמי ייצור אלו מחולקים על ידי מסכות כך שהקצאתם אינה כלכלית. עליית הרווחיות של ענפי הצומח מגדילה באופן ישיר את ערך המגבלה ומעודדת הקצאה נכונה יותר בין היצרנים. השונות הרבה ברווחיות בין הגידולים נובעת במידה רבה מהעלות המחירים ליצורן של המוצרים שבפקוח והתאמתם למחירים הבינלאומיים, ובכך תביא להקצאה טובה יותר, מנקודת ראותו של המשק, של גורמי הייצור בין הגידולים השונים.

התפוקה הריאלית של ענף ההדרים ירדה בתשל"ה ב-2 אחוזים (ראו לוח 7)¹. הירידה מקורה בירידה בתפוקת זני האשכוליות והלימונים ובאי גידול תפוקת זני השמוטי והאפילים. הירידה בתפוקת האשכוליות נובעת בחלקה מהשינוי ביעוד התפוקה (מיצוא לתעשייה) עקב קשיי הובלה ופגיעת הברד.

¹ התפוקה הריאלית הינה ערך התפוקה של הענף במחירי השנה הקודמת כאשר המחירים שונים בין יעודי התפוקה. כך שמעבר מייצוד אחר למשנהו מתבטא בשינוי ריאלי.

המיועדת לתעשייה ועלייה מתונה בלבד במחירי היצוא. הירידה במחירים ששילמה התעשייה נבעה מהגידול הכמותי הרב בשיווק לייעוד זה. מחירי היצוא ליצין עלו אך במעט עקב גידול רב בהוצאות הובלה, כך שהפער בין המחיר בשער הנמל הישראלי לבין המחיר בארץ היעוד גדל מאד. מצד שני, עלו הוצאות הייצור בקצב דומה לעליית המחירים הכללית במשק, כך שרווחיות הענף נפגעה ביותר. גם בתשל"ג היתה ירידה ברווחיות הענף אולם בשיעור מתון יחסית, ירידת הרווחיות המצטברת בשנתיים האחרונות הביאה לכך, שבתשל"ד לא כיסו שטחים שוליים רבים את ההוצאות השוטפות. זה מספר שנים, ששטחי פרי הדר, שוליים, ובעיקר שטחי זון השמוטי, אינם נושאים תמורה נאותה להשקעה ואינם יכולים להתחרות עם גידולים אלטרנטיביים. עיבוד שטחים אלו מתבצע בידי חברות אחזקה, ולחברות אלו אין עניין בעקירתו כל עוד מכסה השטח את הוצאות העיבוד והאחזקה. בעלי הפרדסים, שחלקם אינו עוסק בחקלאות, אינם מודעים, כנראה, לערך האלטרנטיבי של המים לקרקע, ולכן אף הם אינם עושים לעקירתו. יתכן כי אי כיסוי של ההוצאות השוטפות השנה והעובדה, שאין לצפות לשינוי מהותי במגמה זו של ירידת הרווחיות ביאו לכך, שיחלו לעקור שטחים שוליים, והמשק יצא מכך נשכר.

2. מטעים אחרים

התפוקה הריאלית של הפירות האחרים (פירות למעט פרי הדר) עלתה ב-17 אחוזים. העלייה הריאלית מקורה בענף הזיתים, אשר תפוקתו גדלה ב-600 אחוזים עקב הסירווגיות¹. למעט ענף הזיתים, העלייה הריאלית שנרשמה היתה 2 אחוזים בלבד. עלייה מתונה זו נובעת מצמצום שטחי הפירות הגרעיניים (גם אשתדק תפוקתם ירדה) ופגיעת קרה בבננות.

מחירי הפירות האחרים פיגרו אחרי עליית מחירי התפוקה בענפים אחרים. כמו כן השונות בעליית המחירים היתה רבה. מחירי הפירות הגרעיניים ענבי היין והבננות עלו מאוד עקב ירידת הצע. מחירי הפירות האחרים עלו אך מעט עקב גידול בהצע הן מהחקלאות הישראלית והן מהחקלאות השטחים.

3. ירקות, תפוחי אדמה וגידולי מקשה

תפוקת הגידולים האלה ירדה בתשל"ד במונחים ריאליים ב-6 אחוזים לאחר עלייה מתונה של 4 אחוזים בתשל"ג. נראה, שהירידה בהיקף התפוקה מקורה בחלקה בפגיעת המלחמה, שכן עיקר הירידה היתה בשלושת הרבעים הראשונים של השנה החקלאית בעוד שברבעון האחרון של השנה היתה יציבות בתפוקת הירקות וגידול רב בתפוקת תפוחי אדמה.

נראה, כי נוסף על פגיעת המלחמה. קיימת מגמת יציבות בתפוקה עקב מחסור בכוח אדם, שכן גידולים אלה כרוכים בעבודה קשה. בשנים תשל"ב ותשל"ג עלו תפוקות גידולים אלו אך מעט על אף עליית מחירי התפוקה הן ביחס למחירי התפוקה החקלאית והן ביחס למחיר התשומות. יתר על כן מחירי התפוקות של הגידולים הללו עלו בשיעור רב מזה של מדד המחירים לצרכן כך שגם אילו עלה מחיר התשומות בשיעור זהה לעליית מחירי התפוקה היתה נותרת תוספת הכנסה ריאלית למגדל. מחירי הירקות ליצין עלו השנה ב-37 אחוזים, ומחיר תפוחי אדמה — ב-46 אחוז כך שרווחיות גידולים אלו המשיכה לגדול.

4. דגנים וקטניות

התפוקה הריאלית של ענפים אלו גדלה בתשל"ד בקצב מהיר לאחר ירידה בשנה קודמת. בשתי השנים מוסברת ההתפתחות על רקע תנאי מזג האוויר — ריבוי משקעים בתשל"ד ובצורת

¹ הסירווגיות בוזיתם מתבטאת בכך, שבשנה אחת היבול הוא גבוה ובשנה שלאחריה — גמוך.

בתשל"ג. תפוקת ענף החיטה, שהינו הענף העיקרי בקבוצה זו, גדלה ב-9 אחוזים בלבד על אף ריבוי המשקעים. עלייה מתונה זו בתפוקה נובעת, כנראה, מדישון שאינו מספיק. מחירי החיטה לחקלאי בתקופת העיבודים היו נמוכים (לקראת הקציר הועלה המחיר), וייתכן שהמחיר הנמוך לא הצדיק תוספת דישון. כמו כן הצטמצמו במידת מה שטחי החיטה בהשקיית עזר — גם זאת, כנראה, עקב המחיר הנמוך בתקופת הזריעה.

5. גידולי תעשייה

תפוקת צמחי התעשייה עלתה בתשל"ד במונחים ריאליים ב-22 אחוזים (לאחר ירידה בתשל"ג). הגידול נבע מתנאי מזג אוויר נוחים לענפי הכותנה והבוטנים, ואלה תרמו את רובו של הגידול בתפוקה. מחירי התפוקה ליצרן של גידולים אלו עלו ב-42 אחוזים. עליית המחירים הקיפה את רוב גידולי התעשייה. במיוחד בלטה עלייה בשיעור 72 אחוזים, במחיר סלק הסוכר ליצרן — את מחירו קובעת הממשלה. מדיניות הממשלה בשנים קודמות היתה לצמצם גידול זה, שכן מחיר ייצור הסוכר בארץ המופק מסלק היה גבוה מהמחירים הבינלאומיים. בתשל"ג עקב עליית מחירי הסוכר בעולם, הפך ייצור סוכר מסלק לכדאי ביותר, במיוחד כאשר מביאים בחשבון את עודף כושר הייצור בארץ. בשנים תשל"ג ותחילת תשל"ד טרם השתקפו מחירי הסוכר הבינלאומיים במחירי סלק הסוכר, ועל כן הצטמצמו שטחי הסלק והתפוקה לכדי חמישית מכושר ייצור הסוכר של שני בתי החרושת בארץ. באמצע השנה החקלאית תשל"ד הוחלט על העלאת מחירי הסלק למגדל בשיעור ניכר, ובתחילת תשל"ה הוחלט על העלאה נוספת, ובכך צומצם במידה רבה הפער בין מחיר הסלק למגדל ולמשק (עליית מחיר זו הביאה לכך שבתשל"ה גדלו השטחים, וכושר הייצור של בתי החרושת לייצור סוכר ינוצל, כנראה, כמעט במלואו). מחירי הכותנה והבוטנים ליצוא עלו עקב עליית המחירים בחו"ל. יכולי הכותנה ליצוא נמכרים בחלקם מראש, כך שעל אף ירידת מחירי הכותנה בעולם בסוף השנה החקלאית נהנה יצוא הכותנה ממחירים גבוהים.

5. המועסקים ותשומת העבודה בחקלאות

בתשל"ד חלה ירידה נוספת במספר שעות העבודה בחקלאות. הירידה היתה בעיקרה בשעות העבודה של שכירים מישראל (21— אחוזים), ואילו שעות העבודה של העצמאיים ירדו ב-2 אחוזים בלבד. שעות העבודה של שכירים מהשטחים המוחזקים נשארו ללא שינוי. הירידה בשעות העבודה בענף נובעת, כנראה, מהשפעת המלחמה על הקף התעסוקה בשני הרבעונים הראשונים של השנה החקלאית, במיוחד בתקופת המלחמה עצמה, כאשר גם מספר השכירים וגם שעות העבודה בממוצע לשכיר ירדו באופן ניכר ביותר. הירידה — בשיעור 2 אחוזים — במספר המועסקים בחקלאות תואמת את המגמה הרב שנתית; אולם בהתחשב בכך, שבתשל"ג נרשמה ירידה יוצאת דופן ניתן היה לצפות שבתשל"ד, ללא השפעת המלחמה, היתה מתקבלת התיצבות של מספר המועסקים.

ההרכב הענפי של הגידול בתפוקה מסביר במידת מה את הירידה במספר המועסקים. תפוקת גידולי הירקות ירדה ותפוקת ענף ההדרים נשארה יציבה. שניים אלו מעסיקים חלק ניכר מהמועסקים בענף. הירידה בתעסוקה שנגרמה בשל שני גידולים אלה קוזה בחלקה בעלייה בתפוקת הפירות האחרים. הגידול בתפוקת גידולי השדה כמעט שאינו מחייב הגדלת תשומת העבודה, שכן זו תלויה בשטח המעובד. ענפי בעלי החיים המעסיקים כ-25 אחוזים מהמועסקים הם בעלי יתרונות לגודל. גידול התפוקה בענף הרפת בא יחד עם מעבר לרפתות גדולות, שבהן תשומת העבודה ליחידת תפוקה נמוכה בהרבה בהשוואה לרפתות הגדולות. ענף הפיתום של הלול אף הוא יעיל יותר ככל שיחידת הייצור גדולה יותר. לסיכום כדאי לציין כי עקב טעות

לוח י"ג-9

תשומת חומרים ושירותים בחקלאות*, תשל"ג ותשל"ד

השינוי בכמות		השינוי במחירים					
העלייה או הירידה (—) לעומת		העלייה או הירידה (—) לעומת		הערך במחירים שוטפים			
השנה הקודמת	ממוצע תשכ"ט—תשל"ג	השנה הקודמת	ממוצע תשכ"ט—תשל"ג	השנה הקודמת	ממוצע תשכ"ט—תשל"ג	השנה הקודמת	ממוצע תשכ"ט—תשל"ג
תשל"ג	תשל"ד	תשל"ג	תשל"ד	תשל"ג	תשל"ד	תשל"ג	תשל"ד
(מיליוני ל"י)		(אחוזים)		(אחוזים)			
מספוא	655.3	998.0	6.3	9.9	3.6	10.7	14.5
מים	104.2	128.2	0.7	10.8	—7.3	7.4	13.6
חומרי אריזה	144.9	192.3	7.5	—5.3	5.2	9.9	12.5
דשנים	55.2	73.5	4.1	1.2	—9.0	3.9	12.4
הובלה	126.9	170.8	8.0	—2.6	1.3	8.7	13.4
חלפים, תיקונים וכלים	91.7	118.5	3.5	5.0	4.5	12.1	16.1
דלק, שמנים וחשמל	38.5	86.0	1.5	0.3	8.0	12.5	7.7
חומרים להגנת הצומח והחי	112.7	178.8	9.4	3.0	7.8	8.7	9.4
שירותי ביטוח וממשל	74.7	105.8	5.8	6.1	5.6	7.8	13.4
שונות	47.2	80.7	11.6	38.2	—0.4	7.7	8.6
סך כל קניות מסקטורים אחרים	1,451.3	2,132.0	5.7	6.1	2.0	9.8	13.2
שכר עבודה לשכירים	409.8	509.8	—	—	—	—	—
רביית ודמי חכירה	125.0	125.0	—	—	—	—	—
מוצרי ביניים	327.3	516.0	4.2	—0.7	11.5	12.9	35.3
בלאי	272.8	380.8	7.1	5.0	4.8	10.7	17.6
סך הכול	2,586.2	3,663.6	—	—	—	—	—

* להוציא הוצאות על שירותי הון, שמספקים בעלי המשקים החקלאיים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הדגימה הגדולה באומדני סקרי כח אדם לנקודת זמן יש להיזהר מהסקת מסקנות מנתונים לשנה אחת. הנתונים לתשל"ד מתאימים למגמה של השנים האחרונות משתי בחינות: הגידול במספר המועסקים מהשטחים, מצד אחד, והירידה במספר המועסקים מישראל, מצד שני. כן מתיישבת הירידה המתונה בסך כל שעות העבודה בענף עם מגמת חמש השנים האחרונות (למעט סטייה יוצאת דופן בתשל"ב — אז גדלו שעות העבודה בענף אולם שנה אחרי כן חלה ירידה חריפה כך שהענף חזר לקו המגמה).

בתשל"ד חל גידול בשיעור 45 אחוזים בקניית תשומות של ענף החקלאות מסקטורים אחרים. רוב הגידול נבע מעליית מחירי התשומה לענף — 41 אחוזים, ואילו הגידול הריאלי בשימוש בתשומות היה 3 אחוזים בלבד לעומת גידול של 6 אחוזים בתשל"ג. הגידול המתון בא על רקע ריבוי משקעים בתשל"ד. ההאטה בגידול קניות של מספוא — גידול של 3 אחוזים בלבד, בעוד שתפוקת ענפי החי גדלה ב-7 אחוזים — נתאפשרה עקב הגידול בתפוקת המספוא הגס ושיירי ענפים צמחיים אחרים. השימוש במים ירד ב-17 אחוזים בעקבות השנה הגשומה, אם כי נוסף על כך היתה הקפדה חמורה יותר על שמירת מסגרת מכסות המים.

מחירי התשומות עלו בשיעור חסר תקדים. חלק מהעלייה הינו תוצאה של עליית המחירים בתשל"ג, שכן הענף קונה את רוב התשומות במחצית הראשונה של השנה. באמצע תשל"ד הועלו מחירי התשומות לחקלאות במידה ניכרת חלקן מוצה כבר בתשל"ד וחלקן יתבטא במחירי התשומה בתשל"ה.

עלויות מחירי התשומה בשיעור כה רב תרמו אף הן להאטה בגידול השימוש בתשומה הקנויה. במיוחד בולט הדבר בשימוש בדשנים — ירידה ב-9 אחוזים, אם כי חלק מהירידה מוסבר על רקע מחסור בדשן חנקני (אוריאה).

7. ההכנסה הנובעת מענף החקלאות והכנסות בעלי המשקים

ההכנסה הנובעת מענף החקלאות גדלה בתשל"ד ב-47 אחוזים. גידול רב זה התאפשר הודות לגידול הריאלי בתוצר ועליית מחירי התוצר בשיעור דומה לעליית מדד המחירים לצרכן, כך שהגידול בהכנסה במונחי כוח קניה (בניכוי "מדד המחירים לצרכן") דומה לגידול הריאלי של התוצר. עליית מחירי התוצר משקפת הרעה בתנאי הסחר של הענף — מחירי התשומות עלו יותר ממחירי התפוקה — 42 אחוזים לעומת 37.

הכנסות בעלי המשקים עלו ב-53 אחוזים. הגידול הרב בהכנסות בעלי המשקים לעומת גידול ההכנסה נובע מכך, שסך התשלומים לשכר עבודה עלה ב-24 אחוזים בלבד. במונחים של כוח קנייה הכנסת בעלי המשקים עלתה ב-14 אחוזים בעוד שהגידול בהכנסת שכיר (בהתחשב בירידה במספר השכירים) פיגר אחרי עליית המחירים במשק, בדומה להתפתחות בשאר הסקטורים במשק.

השינוי הניכר בהתחלקות ההכנסה הנובעת מוסבר בכך שתשומת העבודה השכירה מועטה בגידולים, אשר תרמו לגידול הריאלי בתוצר ושבהם פעל השינוי במחירי התפוקה והתשומה להגדלת הערך המוסף באופן ניכר. הדברים אמורים בגידולי התעשייה, ודגנים וקטניות אשר ההכנסה מהם הינה תמורה לעבודה עצמית, הון, קרקע ומים. ענף רפת החלב, אשר תרם אף הוא לגידול בהכנסה, מוגבל, לפחות בזמן הקצר, על ידי ההון ומעסיק בעיקר עבודה עצמית. כלומר, גם ההכנסה מענף זה הינה תמורה לגורמי הייצור בבעלות בעלי המשקים. יוצא דופן היה גדול הירקות, המעסיק עבודה שכירה ואשר תרומתו לגידול ההכנסה היתה רבה.

התמיכות בחקלאות, תשל"ג ותשל"ד

העלייה או הירידה (—) מתשל"ג לתשל"ד			הערך במחירים שוטפים	
מחיר *	כמות	ערך	תשל"ד	תשל"ג
(אחוזים)			(מיליוני ל"י)	
				פרי הדור לתעשייה
16.8	10.1	28.6	62.9	48.9
				ביצים
20.4	12.9	35.9	21.2	15.6
				עופות
—5.9	4.9	9.3	225.1	113.3
				חלב בקר
26.0	—0.8	25.0	1.0	0.8
				בשר צאן
23.3	—13.7	9.9	7.8	7.1
				דגים
—63.6	—2.2	—65.4	4.5	13.0
				ירקות תפ"א ומקשה
39.7	17.3	63.9	10.0	6.1
				פירות אחרים
—	—	—	0.1	0.1
				אחר
88.5	—29.3	33.3	0.4	0.3
				טבק
81.7	13.1	—79.3	4.1	19.8
				חיטה מקומית
40.5	6.6	49.8	337.1	225.0
				סך כל הסובסידיות לתפוקה
—	103.0	1,366.4	103.3	12.5
				מספוא
—	—17.0	23.4	43.2	35.0
				מים
—	—	—	—	2.1
				דשנים
—	—	356.7	226.5	43.6
				סך כל הסובסידיות לתשומה
—	—	—	50.4	26.1
				פיצויי בצורת
—	—	204.0	614.0	300.7
				סך כל התמיכות בחקלאות

* השינוי במחיר הינו השינוי בשיעור הסובסידיה ליחידת תפוקה.
ה פ כ ו ר : בשר החקלאות.

8. ההשקעות בחקלאות

ההשקעות בענף החקלאות גדלו, במונחים ריאליים, ב-5 אחוזים ב-1974. ב-1973 היתה ירידה בהשקעות עקב מצב המלחמה ברבעון האחרון של השנה. הגידול בהשקעה גבוה מהמוצע החמש שנתי, אולם בניכוי שנת המלחמה הגידול דומה למגמה בשנים קודמות. התפתחות ההשקעה לא היתה אחידה. ההשקעות במבני משק¹ גדלו מאוד כתוצאה מהכוונת אשראי רב לפיתוח חממות פרחים (אשר גדלו ב-118 אחוזים!) והמשך פיתוח הרפת. ענף הרפת לא גדל אמנם, אולם זאת

¹ מבני משק וחממות; לא כולל מטעים ורשת השקיה פנימית (בפרק ח' כולל סעיף "מבנים" את כל הרכיבים הללו).

אומדן ההשקעה הגולמית בחקלאות, 1973 ו-1974

מחיר	העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת		הערך במחירים שוטפים		
	כמות	ערך	1974	1973	
	(אחווים)		(מיליוני ל"י)		
41.3	—3.2	36.8	47.8	35.0	מטעים
32.8	—26.5	—2.4	40.6	41.6	בעלי חיים
49.1	2.0	52.1	147.2	96.8	מבני משק שונים**
37.3	8.7	49.2	313.6	210.2	ציוד ומכונות
					הכשרת קרקע, ניקוז ושימור קרקע מרעה טבעי וכו'
44.1	6.4	53.3	71.5	46.6	
39.8	3.2	44.3	620.7	430.2	סך כל ההשקעות החקלאים בחקלאות
44.3	—3.1	39.8	31.7	22.7	ייעור
40.0	2.9	44.1	652.4	452.9	סך כל ההשקעה בחקלאות למעט מפעלי מים
44.2	—24.0	9.6	106.3	97.0	מפעלי מים
44.5	—4.5	38.0	758.7	549.9	סך כל ההשקעה בחקלאות

* נתונים מתוקנים.

** מבני משק, בריכות דגים רשתות השקיה מקומיות.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

תוצאה משולבת של גידול רב של הענף בקיבוצים וחסול רפתות במושבים. חיסול הרפתות במושבים לא נרשם כגרס מוקדם בעוד שההרחבות בקיבוצים נמדדות בצד הגידול בהשקעה.

ההשקעות בציוד גדלו בדומה לממוצע החמש שנתי לאחר גידול דומה בשנה הקודמת. הגידול משקף את התרחבות ענף הכותנה וגידולי השדה האחרים והתרחבות ענפי בעלי החיים וכן את הגידול בקניות ציוד על ידי סקטור המיעוטים.

תפוקת נכסי הייצור של ענף החקלאות ירדה במונחים ריאליים עקב חיסול הרפתות במושבים כך שעל אף התרחבות הרפת בקיבוצים חלה ירידה חריפה בגידול אינוונטר בעלי החיים. ההשקעות במטעים גדלו בעיקר כתוצאה מנטיעות אבוקדו והחלפת זנים במטעי ההדרים ובכך התקווה הירידה בשטחי מטעי ההדר הגרעיניים והגלעיניים.

השקעות הממשלה במפעלי מים ירדו עקב צמצומים בתקציבי הפיתוח. צמצום זה יש לראות גם על רקע הניצול המלא של מקורות המים הקונבנציונליים (מים עיליים הכינרת וכדו'). תוספת מים חייבת לבוא ממקורות יקרים, כגון התפלה ופיתוח נוסף של גשמים מלאכותיים.

לוח י"ג-12

מלאי ההון בתקלאות¹, 1973 ו-1974

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת			הערך במחירים שוטפים		
מחיר	כמות	ערך	1974	1973 ²	
(אחוזים)			(מיליוני ל"י)		
46.1	3.1	50.6	9,182.4	6,095.4	מטעים ומבנים ³
37.3	6.8	46.6	1,448.4	988.0	מכונות וציוד
32.8	6.0	40.7	989.0	202.8	בעלי חיים ⁴
43.7	3.8	49.2	11,619.8	7,786.2	סך הכול

הערות: שיעורי השינוי על בסיס נתונים לא מעוגלים.

1 להוציא ערך הקרקע ונכסים כספיים.

2 נתונים מתוקנים.

3 כולל מבני משק, רשתות השקייה ומפעלי מים מקומיים, ייעור, הכשרת קרקע, ניקוז ושימור קרקע, מרעה טבעי וכד'.

4 אינו כולל מלאי עומות לבשר ודיג.